

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ
TÜRK TARİHİ ANABİLİM DALI
CUMHURİYET TARİHİ BİLİM DALI

**TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET
MECLİSİNİN TUTANAKLARINDA
İÇ İSYANLAR
(1920-1934)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MERYEM ÇAKIR

İSTANBUL 2005

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ
TÜRK TARİHİ ANABİLİM DALI
CUMHURİYET TARİHİ BİLİM DALI

**TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET
MECLİSİNİN TUTANAKLARINDA
İÇ İSYANLAR
(1920-1934)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MERYEM ÇAKIR

DANIŞMAN: YRD. DOÇ.DR. ALİ KARACA

İSTANBUL 2005

MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

Yüksek Lisans öğrencisi Meryem Çakır " Türkiye Büyük Millet Meclisinin Tutanaklarında İç İsyenlar (1920-1934)" konulu tez çalışması jürimiz tarafından Türk Tarihi Anabilim Dalı Cumhuriyet Tarihi Bilim Dalı Yüksek Lisans tezi olarak oy birliği / oy çokluğu ile başarılı bulunmuştur.

Tez Danışmanı : Yrd.Doç.Dr. Ali Karaca
Üniversitesi Marmara

Üye : Prof.Dr. Vahdettin Engin
Üniversitesi Marmara

Üye : Prof.Dr. Ufuk Gülsoy
Üniversitesi Marmara

İmza

[Handwritten signatures]

ONAY

Yukarıdaki jüri kararı Enstitü Yönetim Kurulu' nun ...27/09/2005 tarih ve ...11-21 sayılı kararıyla onaylanmıştır.

Prof.Dr. İrfan GÜNEY
Müdür

[Official stamp and signature of Prof. Dr. İrfan Güney]

“Vatanlarında vatansız kalanların, vatan yapma mücadelesinin içinde geçirdiğimiz bu günler, acı olduğu kadar da yücedir”

Albay Bekir Sami

PREVIEW

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	III
KISALTMALAR	V
ÖZET.....	VI
ABSTRACT.....	VII
ÖNSÖZ.....	VIII
GİRİŞ	IX
I. BÖLÜM.....	1
1.1. DÜZENLİ ORDUDAN ÖNCEKİ İSYANLAR	1
1.1.1. ALİ BATI İSYANI (11 Mayıs- 18 Ağustos 1919)	1
1.1.2. ALİ GALİP OLAYI (20 Ağustos- 15 Eylül 1919)	2
1.1.3. BOZKIR İSYANI (27 Eylül- 4 Ekim 1919/ 20 Ekim- 4 Kasım 1919).....	5
1.1.4. ŞEYH EŞREF İSYANI (26 Ekim- 24 Aralık).....	9
1.1.5. ANZAVUR İSYANI (25 Ekim- 30 Kasım 1919/ 16 Şubat- 16 Nisan 1920).....	10
II. BÖLÜM.....	18
2.1. T.B.M.M. AÇILDIKTAN SONRA ÇIKAN İSYANLAR.....	18
2.1.1. DÜZCE İSYANI (13 Nisan- 31 Mayıs 1920/ 19 Temmuz- 23 Eylül 1920)	18
2.1.2. KUVÂ-İ İNZİBATİYE	23
2.1.3. YOZGAT İSYANI (15 Mayıs- 27 Ağustos/ 5 Eylül- 30 Aralık 1920)	24
2.1.4. MİLLİ AŞİRETİ OLAYI (1 Haziran/ 8 Eylül 1920).....	28
2.1.5. ÇOPUR MUSA OLAYLARI (21-30 Temmuz 1920)	29
2.1.6. KONYA İSYANI (2 Ekim- 22 Kasım 1920).....	30
2.1.7.KOÇKİRİ İSYANI (6 Mart-17 Haziran 1921)	38
III. BÖLÜM	47
3.1. ÇERKES ETHEM İSYANI	47
3.1.1. ÇERKESLER'İN ANADOLU'YA GELİŞİ VE MİLLİ MÜCADELEYE.....	47
KADAR FAALİYETLERİ	47
3.1.1.1. ÇERKES ULUSÇULUĞU VE CEMİYETLERİ	50
3.1.2. İSTİKLAL HARBİ VE ÇERKES ETHEM'İN ORTAYA ÇIKIŞI.....	51
3.1.2.1. TEŞKİLAT-I MAHSUSA İLE İLŞKİSİ.....	52
3.1.3. TEŞKİLATLANMASI, İŞGALLERE KARŞI MÜCADELESİ VE MECLİSİN	53
TAVRI.....	53
3.1.4. ÇERKES ETHEM'İN YEŞİL ORDU İLE İLŞKİSİ.....	54
3.1.5. ETHEM'İN İÇ İSYANLARIN BASTIRILMASINDA ALDIĞI ROL.....	57
3.1.6. BATI CEPHESİ'NE ALİ FUAT PAŞA'NIN GETİRİLMESİ VE GÖREVDEN	59
ALINMASI	59
3.1.6.1. GEDİZ TAARRUZU'NDA YAŞANAN ZITLAŞMA	60
3.1.6.2. ALİ FUAT PAŞA'NIN MOSKOVA'YA TAYİNİ.....	61
3.1.7. KUVÂ-İ MİLLİYE'NİN KALDIRILMA SEBEPLERİ VE DÜZENLİ ORDUYA	64
GEÇİŞ SÜRECİ	64
3.1.8. ETHEM'İN ANKARA HÜKÜMETİ'NE TERS DÜŞMESİ.....	69
3.1.8.1. ANKARA İLE TEVFİK BEY ARASINDAKİ GERGİNLİK VE ESKİŞEHİR	70
YOLCULUĞU	70
3.1.8.2. ETHEM BEY'İN ESKİŞEHİR'DEN GİZLİCE AYRILMASI.....	74

3.1.8.3.ESKİŞEHİR'DEN KÜTAHYA'YA GİDEN HEYETİN ANKARA'YA.....	75
DÖNÜŞÜNDE MUSTAFA KEMAL İLE GÖRÜŞMELERİ.....	75
3.1.8.4. ETHEM İÇİN GÖNDERİLEN İKİNCİ HEYETİN GÖZLEMLERİ.....	76
3.1.8.5.SİMAV VE DOLAYLARI KOMUTANLIĞI'NIN KALDIRILMASI.....	78
3.1.8.6.REŞİT BEY – MUSTAFA KEMAL PAŞA GÖRÜŞMESİ.....	79
3.1.9. ETHEM'İN İSYANI VE İSYANIN MECLİSE YANSIMASI.....	82
3.1.9.1. ETHEM'İN YUNAN TARAFINA GEÇMEDEN ÖNCE İSMET BEY'LE SON YAZIŞMALARI.....	91
3.1.9.2. ETHEM'İN SON ÇABALARI.....	92
3.1.10. ETHEM'İN YUNAN TARAFINA SİĞİNMASI.....	95
3.1.11. ETHEM'İN SÜRGÜN YILLARI.....	98
3.1.12.ETHEM'LE İLGİLİ AÇIKLAMA YAPAN KİŞİLERİN GÖRÜŞLERİ.....	100
3.1.13. KUVÂ-İ MİLLİYE'NİN MEVCUDU.....	105
3.1.14.İSYANI BASTIRMA SIRASINDA VERİLEN KAYIPLAR VE DİĞER.....	105
REİSLERİN AKİBETİ.....	105
IV. BÖLÜM.....	107
4.1.ŞEYH SAİT VE DİĞER KÜRT İSYANLARI.....	107
4.1.1. ŞEYH SAİT VE İSYANI.....	108
4.1.2. İSYANIN SONUÇLARI.....	112
4.1.3. DİĞER İSYANLAR.....	114
SONUÇ.....	115
EKLER.....	118
EK 1: Çerkes Ethem'in 29 Aralık'ta T.B.M.M.'ne çektiği telgraf.....	119
EK 2: Ethem'in Yunan işgali altındaki sahaya geçişinden önce İsmet Bey'in Ethem'e son telgrafi.....	120
EK 3: Ethem'in İsmet Paşa'ya Telgrafına Karşı Verdiği Cevap.....	122
EK 4: Ethem'in Padişah'a Gönderdiği Telgraf.....	123
EK 5: Binbaşı Derviş'in Çerkes Ethem'in Yazdığı Mektuba Cevabı.....	124
EK 6: Ethem ile Populas Arasında Yapılan Protokol.....	125
EK 7: Biga ve Karesi Livası Dahilindeki Çerkes Köylerinde Diritilmek İstenen Teşebbüsü	126
KAYNAKÇA.....	127

KISALTMALAR

AAM	Atatürk Araştırma Merkezi
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
age	Adı Geçen Eser
agm	Adı Geçen Makale
bkz.	Bakınız
BCA	Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
BEO	Bab-1 Ali Evrak Odası
BOA	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
C.	Cilt
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
der.	Derleyen
DİA	Diyanet İslam Ansiklopedisi
Genkur.	Genelkurmay
HTBD	Harp Tarihi Belgeleri Dergisi
Ks	Kısım
MÜ	Marmara Üniversitesi
s.	Sayfa
S.	Sayı
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TCF	Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası
TDV	Türkiye Diyanet Vakfı
THİF	Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası
TKF	Türkiye Komünist Fırkası
TTK	Türk Tarih Kurumu
Yay.	Yayınlar
yy.	Yüzyıl

ÖZET

Bilindiği gibi; I. Dünya Savaşı (1914-1918) sonunda Mondros Ateşkes Antlaşması (30 Ağustos 1918) imzalanmıştır. Bu anlaşmaya dayanılarak Anadolu'da işgaller başlamıştır. İşte bu işgallere karşı Kuvâ-i Milliye birlikleri kendiliğinden oluşmuş ve/ veya oluşturulmuştur. Kuvâ-i Milliye birliklerinin iç dinamiklerinden ve merkezi idarenin bazı yöneticileri ile işgal kuvvetlerinin işbirliği neticesinde Milli Mücadele'ye karşı isyanlar başlamıştır.

Bu çalışma, 24 Nisan 1920 tarihinden itibaren kayıt altına alınan Meclis Zabıt Cerideleri'ne dayanarak isyanların nedenleri, sonuçları ve vekillerin bu olaylar karşısındaki bakış açılarını ortaya koymaktadır. Bu yapılırken, "Türkiye Büyük Millet Meclisinin Tutanakları" kullanılarak fiili durumun meclise akisleri ile resmi söylem aydınlatılmaya çalışılmıştır. Aradaki boşluklar ikinci el kaynaklar merceğe altına alınarak incelenmiştir. Böylece, Milli Mücadele döneminin en önemli sorunlarından biri olan isyanlara farklı bir perspektifle yaklaşmıştır.

ABSTRACT

As it is known; at the end of the World War I (1914-1918) the Mondros Treaty was signed (August 30, 1918). After the treaty, outbreaks started in Anatolia. And Kuvâ-i Milliye forces were being constructed against these attacks by its own and / or were formed. Rebels began against **Milli Mücadele** from the inner dynamics of Kuvâ-i Milliye and with the cooperation of occupation forces and governors of central authority.

This study focuses on the reasons, results of the rebels and the opinions of deputies about these events by taking the written records of **T.B.M.M.**, which has been recorded since April 24, 1920, as basis. While doing this, the written records of **T.B.M.M.** were used to try to illuminate reflections of the actual circumstances to parliament and the official opinion. The information gaps between actual circumstances and official opinion were elaborated with the help of second hand sources. So, a different perspective was used for handling one of the most important problems of Milli Mücadele Period; the rebels.

ÖNSÖZ

Dünya tarihinde önemli bir yere sahip olan Milli Mücadele tarihimiz emperyalizme karşı ilk başkaldırı örneğini teşkil etmektedir. Bu savaş sadece dış düşmanlara karşı değil aynı zamanda bir takım çıkar peşinde koşan iç düşmanlara karşı da verilmiştir. Düzenli ordu kuruluncaya kadar hem Yunan Ordusuna hem de dış kuvvetlerin desteğiyle çıkar gruplarının çıkardığı iç isyanlara mücadeleyi Kuvâ-i Milliye verdi. Yaptığım araştırma neticesinde iç isyanların meclise yansması ile vekiller arasında yaşanan fikir çatışmalarının isyanlar üzerindeki etkilerini ortaya koymaya çalıştım.

Gururla andığımız ve dünya milletlerine örnek teşkil eden Milli Mücadelemiz ulusal barışında simgesidir. Bu yüzden Milli Mücadelemizi her yönüyle araştırmamız gerekmektedir.

Bu mücadele kolay kazanılmamış ve bedeli kanla ödenmiştir. Ülke, Mondros Mütarekesi'nden sonra işgal edildiğinde Damat Ferit Hükümeti dışında kurulan İstanbul Hükümetlerinin ve padişahın zaman zaman Anadolu'daki Milli Mücadeleye destek verdiklerini görmekteyiz.

Eldeki az miktardaki düzenli birliklerle Kuvâ-i Milliyeciler, 1919-1920 ve 1921 arasında Doğu'da Ermeniler, Batı'da Yunanlılar ve Güney'de Fransızlar'a karşı var olma savaşı verirken; bu arada bir de iç isyanlarla uğraşmak zorunda kaldı. Bu isyanlar farklı sebeplerle vatanın çeşitli yerlerinde bazen aynı bazen farklı zamanlarda meydana geldi.

İsyanların ortak çıkış sebebi ise; Osmanlı İmparatorluğu'nun toplumsal yapısından kaynaklanan ve İtilaf Devletleri ile Zeynel Abidin, Artin Cemal gibi çıkarıcı gruplar tarafından desteklenmesinin sosyal ve psikolojik tepkileridir.

Bu çalışmamda danışmanlığımı üstlenen , bilgi ve deneyimlerinden yararlandığım Sayın Hocam Yrd. Doç. Dr. Ali Karaca'ya, tecrübelerini ve kitaplarını benimle paylaşan Sayın Hocam Prof. Dr. Süleyman Beyoğlu'na, yardımlarını esirgemeyen değerli arkadaşlarım Yasemin Karadavut, Özay Ünsal , Gonca Dardeniz, Deniz Demirci, Neşe ve eşi Fatih Tüzen ile tezimin hazırlanmasında her türlü desteklerini gördüğüm canım annem Dilek ve babam Nadi Çakır'a teşekkürü bir borç bilirim.

MERYEM ÇAKIR

GİRİŞ

Hobsbawn, Haydutlar adlı kitabında: “kanunlara göre, saldırıp zor kullanarak soygun yapan bir çeteye dahil herhangi bir kişinin, haydut olarak kabul edildiğini” ifade eder. Sosyal haydutların ilginç yanları, toprak beyinin ve devletin suçlu gördüğü yasadışı köylüler olmalarına rağmen, köylü toplumunda barınmaları ve halk tarafından milli kahramanlar olarak görülmeleriydi. ¹Devletlerin meşruiyet ideolojileri olduğu gibi, eşkıyaların da meşruiyetlerini sağlayacak vasıtalara ihtiyaçları vardır. Bir tür “delikanlılık” tabiri yada yoksul kesime verilen küçük bir pay, eşkıyaların kullandığı meşruiyet siyasetlerinin parçalarıdır.²

Herhangi bir sebeple sosyal haydutluğun tutunamadığı veya kaybolduğu yerlerde, uygun olan adı soyguncular, idealleştirilip Robin Hood yerine de konabilmekteydi.³

İhtiyaçların giderilemediği ve haksızlıkların yaşandığı yerlerde çözümsüzlükler eşkıyalığın oluşumuna zemin hazırlamaktaydı. Anadolu coğrafyasında 13. yüzyıldan 20. yüzyıla kadar pek çok kişi sosyal düzene başkaldırmış ve devletle amansız bir mücadeleye girişmiştir.⁴

Bu mücadelede ele geçen asiler, Osmanlı İmparatorluğu tarafından çeşitli şekillerde ıslah edilme yoluna gidilmiştir. Bunlar; küreğe koyma, ağır işlerde çalıştırma, kalebentlik, sürgün ve hapis gibi... Eşkıyaların idamları ve cesetlerinin teşhiri ise, sadece bunların katl suçu işlediklerinde veya kolluk kuvvetlerinin takibi ile ölü ele geçirilmeleri durumunda gerçekleştirilmekteydi.⁵

Osmanlı İmparatorluğu'nun, eşkıyalarla baş edebilmek için genel af ilan etmesi, çok geniş bir coğrafi alana hükmeden ve çok sayıda düşmanı olan İmparatorluğun bu durumu güçsüzlüğünü değil aksine kuvvetini ve idare kabiliyetini göstermektedir.⁶ Osmanlı İmparatorluğu, milliyetçi ve ayrılıkçı isyanlar dışında Avrupa'dakilere benzer bir köylü isyanı

¹ Eric Hobsbawn, “*Haydutlar*”, 2. Basım, İstanbul: Logos Yayıncılık, Haziran 1990, s.9.

² Gültekin Yıldız, “Bir Eşkıya Dünyaya Hükümdar Olmaz Eleştirisi”, *Simurg*, S.2, İstanbul: 3 Ekim 2000, s.73.

³ Hobsbawn, a.g.e., s.30.

⁴ Sabri Yetkin, “II inci Meşrutiyet Sonrası Ege’de Eşkıyalığı Önleme Çabaları Men-i Şekavet Kanunu ve Divanı Harpler”, *Beşinci Askeri Tarih Semineri Bildirileri II*, Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1997, s.267.

⁵ Yıldız, a.g.m., s.65.

⁶ Yıldız, a.g.m., s.67.

ile karşılaşmamış, bunu da baskı ve zulümden ziyade yönetimi altındaki unsurlara yaklaşımı ile başarmıştır.⁷

İmparatorluktaki azınlıkların 19. y.y. da başkaldırmaya başlaması Türk milliyetçiliğini ön plana çıkardı. İttihat ve Terakki Partisi, 1913'te Bâb-ı Âli baskınına gerçekleştirdikten sonra I. Dünya Savaşı'nın da çıkmasına rağmen nüfus ve iskan politikası ile Anadolu'nun Türkleştirilmesinde önemli başarılar sağlamıştır. Balkanların elden çıkması gözleri Anadolu toprağına çevirmişti. Batıda Rumlar, Vilayet-i Sitte'de Ermeniler, Suriye'den itibaren Araplar, Trakya'da ise Boşnak- Arnavutlar, doğuda Kürtlerin sayılarının fazlaca olması İttihat ve Terakki üyelerince, Anadolu'nun farklı bölgelerinde yaşayan Gayri Müslimleri bu bölgelerden uzaklaştırmak ve Türk olmayan grupların ise asimilasyonu konusunu gündeme getirdi.

İttihat ve Terakki Partisi, cemiyet üyelerini Anadolu'ya göndererek buralarda yaşayan etnik topluluklara ait sosyal, kültürel, siyasal araştırmalarda bulundu. Kızılbaz ve Bektaşileri incelemek için Baha Sait Bey'i, Ahileri incelemek üzere Bursalı Mehmet Tahir Bey ve Hasan Fehmi Hoca'yı, Ermenileri incelemeye Esat Uras Bey'i; aşiretler, tarikatlar ve Alevileri araştırmaya Zekeriya Sertel'i, Kürtler ve Türkmenleri araştırmaya da Habil Adem Bey'i gönderdiler.⁸ Osmanlı İmparatorluğu sınırları içinde yapılan araştırmaya göre; 2.3 milyon Türkmen, Türkler 9.2, Araplar 10.2, Kürtler 2.1, Çerkesler 0.5, Ermeniler 1.3, Rumlar 3.0, Yahudiler 0.5, Keldaniler 0.2 ve Levantenler 0.6 milyon olarak tespit edilmişti.⁹ Nüfus bakımından bu kadar çeşitlilik arz eden imparatorlukta bir karışıklık çıkarmak ya da bir isyanı ateşlemek kolaylaşmaktaydı. Hayatta kalma mücadelesi veren imparatorluk dış güçlerin ya da çıkar peşinde koşan grupların teşvikiyle çıkarılan isyanlarla uğraşmak durumunda bırakıldı.

Özellikle boğazlar bölgesini gözlerine kestiren İtilaf Devletleri, Anadolu'da var olma mücadelesinin hız kazanmasıyla ilk büyük isyanı bu bölgede çıkarmıştır. Fakat, Türk Milleti bağımsızlığını kaybetmeye hiçte niyetli değildi. İşte İstanbul Hükümeti'nin bile zaman zaman destekler bulduğumuz bu isyanların bastırılmasında yine Anadolu evlatlarının yüzyıllardır üzerinde yaşadığı bu toprağı ölümü pahasına düşmana bırakmama azmi yatmaktaydı.

⁷ Yıldız, a.g.m., s.68.

⁸ Fuat Dündar, "İttihat ve Terakki'nin Etnisite Araştırmaları", **Toplumsal Tarih**, S.91, İstanbul: Temmuz 2001, s.43/45.

⁹ Dündar, a.g.m., s.50.

Marmara bölgesinde yaşayan özellikle Çerkesler ve diğer unsurlar bu isyanlarda koz olarak kullanıldı. Amaçları belki de, Halifeye bağlı kalarak onun emirleri doğrultusunda hareket etmek de olsa bu davranışları Milli Mücadele'nin düşman karşısında yavaşlamasına sebep olmuştu. Batı'da bunlar olurken kendisinin üzerinde hiçbir güç tanımayan T.B.M.M. yönetimi, bölgelerinde birer derebeyi gibi hareket eden, halka karşı devletin yanında yer alan, devletin yanında halktan yana görünerek yaşayan bir çok aşireti doğuda tedirgin etmiş ve bu nüfuzlu kesimden bir çok aşiretin isyan etmesine sebep olmuştu.

Bütün bunlar olurken halk boş durmamış ve yerel kuvvetlerle düşmana karşı koymayı seçmişti. İlk defa Kuvâ-i Milliye, I. Dünya Savaşı'nda Türk Milleti'nin zor durumda kalması ile Ekim 1915'ten itibaren milis kuvvetler olarak doğmuştu.¹⁰ Daha sonra da zaman zaman Kurtuluş Savaşı'na kadar gelişerek devam etmişti. Kuvâ-i Milliye; İstiklal Savaşı boyunca iç ve dış düşmanlarca çarpışan ve savaştan örgütlenmiş sivil ve askeri kuvvetlere verilen addır.¹¹ Kuvâ-i Milliye deyimini dar ve geniş olarak iki anlamda kullanılmıştır. Dar anlamda; düzenli ordu birlikleri dışında bir tür gerilla savaşı ile mücadele veren, sevk ve idaresi merkezi bir komutanlığa bağlı olmayan silahlı gruplardır. Geniş anlamda ise; Kurtuluş Savaşı'nın bütününü yani Milli Mücadeleyi ifade eder.¹² Kuvâ-i Milliye, güneyde Fransızlara, batıda ise Yunanlılara karşı ortaya çıktı.

Mahalli olarak doğan Kuvâ-i Milliye teşkilatlarına askeri makamlar da yardımcı olmuştur. Mesela; Dahiliye Nazırı Ali Kemal Bey, gizli yazışmalarda Balıkesir'deki heyete “Biz size sizi ayaklandırmaktan men edecek emirler veririz. Çünkü tazyik altındayız. Siz bize dahi isyan ediniz. Milli Müdafaa bir milletin en kutsi hakkıdır” demiştir.¹³

Osmanlı Hükümeti'nin Kuvâ-i Milliye'ye yardım ettiğine bir başka örnek olarak, Mentеше Mutasarrıfı Hilmi Bey'in 6 Ağustos 1919'da Dahiliye Nezareti'ne gönderdiği telgraftır. Bu telgrafta; Denizli asker alma şubesi, ihtiyat subaylarının Kuvâ-i Milliye'ye katılmalarını “vatani bir vazife” ve üst makamlarca arzu edilen bir husus olarak değerlendirmektedir. Hatta 19 Haziran 1919'da 2. Ordu Müfettişliği, Kuvâ-i Milliye'nin silah, mühimmat ve miktarının arttırılmasını bütün askeri, mülki görevliler ile memleket ileri

¹⁰ Mehmet Emin Dinç, “Kuvay-ı Milliye'nin Türk Milli Mücadele Tarihi İçindeki Yeri ve Önemi”, **Türk Dünyası Tarih Dergisi**, 4(47), İstanbul: Kasım 1990, s.27.

¹¹ Bekir Sıtkı Baykal, “**Tarih Terimleri Sözlüğü**”, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1981, s.104.

¹² Yavuz Ercan, “Kuvayı Milliye'nin Yapısı ve Niteliği Üzerine Bir Tahlil”, **İkinci Askeri Tarih Semineri Bildiriler**, Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1985, s.231.

¹³ Süleyman Beyoğlu, “Kuva-yı Milliye Hakkında Bazı Yeni Bilgiler”, **Bir (Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi)**, S.5, İstanbul: 1996, s.39.

gelenlerinden istedi.¹⁴ Görülen odur ki, Damat Ferit Paşa Hükümetleri hariç Anadolu'daki başkaldırıya İstanbul Hükümetleri'nin el altından pek çok katkısı olmuştur.

Kuvâ-i Milliye'yi doğuran iç ve dış sebepleri şu şekilde sıralayabiliriz; İtilaf Devletleri'nin gizli anlaşmalarla Türk topraklarını paylaşmaları ve Mondros Ateşkes Antlaşması'nın uygulanmaya konulması ve işgallerin başlaması dış sebepleri teşkil ederken, Osmanlı Hükümeti'nin işgaller karşısındaki tutumu karşısında Türk Milleti'nin bağımsızlık ve vatan sevgisi iç sebepleri teşkil etmiştir.

Kuvâ-i Milliye'nin Milli Mücadele'ye katkılarını Ceyhun Atuf Kansu şöyle sıralamaktadır: "...Ankara'ya silah ve adam kaçırdılar, ulusal bağımsızlık savaşının kutsal tekerine taş koyan iç hainlerin başkaldırısını bastırdılar, ulusal kurtuluş cephesinin adını ve gücünü her bir yana yaydılar, ulusal onurun ateşini yaktılar, bağımsızlık sevgisinin kutsal ateş yakıcıları oldular. Batıdan Doğuya, Kuzeyden Güneye, bu Kuvâ-i Milliye çeteleri, saldırıya uğramış yurdumuzun her köşesinde, gerçek yurtseverlik nedir namertlere gösterdiler..."¹⁵

Halkın içinde bulunduğu şartlardan dolayı kendiliğinden oluşan bu Milli Kuvvetler elbette bir takım sorunlarla karşılaştı. Bunlardan belki de en önemlisi para ve zahire ihtiyacı idi. Milli Kuvvetler, ihtiyaçlarının çoğunu Anadolu halkından karşılamaktaydı. Bunun yanında belirledikleri şehir ve kasabalardan makbuz karşılığı bağış da toplamaktaydılar. Osmanlı Ziraat Bankası, Duyunu Umumiye ve Reji Şubelerinin hesaplarına ve mallarına da müdahale ettiklerini görmekteyiz. Bu müdahaleler ilgili kuruluşlarının İstanbul Hükümeti'ne şikayet etmelerine sebep olmaktadır. İstanbul Hükümeti de bu sorunlara çözüm bulmak için el konulan mal ve paraları ödemek zorunda kalıyordu. Yine de İtilaf Devletleri tarafından sıkıştırılan Hükümet, Kuvâ-i Milliye'ye yardım etme kararı aldı.¹⁶

Harbiye Nezareti, 4 Aralık 1919'da "Kuvâ-i Milliye İaşesinin Suret-i Teminine Aid Talimat"ını hazırladı. Fakat bu yardımdan İtilaf Devletleri'nin haberi olmayacaktı bu yüzden bu iş gizli bir şekilde yapılacaktı. Bu arada yapılacak yardım sadece İzmir cephesinde düşmana karşı savaşanları kapsayacaktı.¹⁷ Bu şekilde yapılan yardımlar, bir süre devam etmiş fakat Milli Mücadele karşıtı Damat Ferit Paşa Hükümetleri sırasında sekteye uğramıştır.

¹⁴ Beyoğlu, a.g.m., s.40.

¹⁵ Ceyhun Atuf Kansu, "*Atatürk ve Kurtuluş Savaşı*", İstanbul: Varlık yay., 1981,s.69

¹⁶ Süleyman Beyoğlu, "Osmanlı Hükümeti'nin Kuva-yı Milliye'ye Yardımlarına Dair", *Toplumsal Tarih*, 3(15), İstanbul: 1995, s.46.

¹⁷ Beyoğlu, "Kuva-yı Milliye Hakkında Bazı Yeni Bilgiler", s.44-45.

Erzurum'da ilk defa oluşturulan ve sonra Sivas'ta etki ve yetkisi genişletilen Temsil Heyeti, Kuvâ-i Milliye hareketini daha etkili bir hale getirebilmek için ülke çapındaki bütün Kuvâ-i Milliye'yi birleştirmeye çalıştı. Buna göre; Ali Fuat Paşa, Eskişehir ve batısında; Refet Bey, Konya ve Yenişehir civarında; Kazım Karabekir Paşa ise, Balıkesir Kuvâ-i Milliyesi'ni teşkilatlandırma görevi verildi.

Her şeye rağmen Anadolu'nun çeşitli bölgelerinden Kuvâ-i Milliye hakkında şikayetlerde gelmekteydi. Askere alma, nakdi ve şahsi bedel teklif etme, herkese vergi koyma, aşardan başka ziraatten kıyme başına 3 Kuruş çete parası alma ve bazı keyfi davranışlar şikayetlerin temelini oluşturmaktaydı. Mersinli Cemal Paşa'nın Harbiye Nazırı olmasından sonra Anadolu ile ilişkiler iyice gelişmişti. Bundan güç alan Cemal Paşa, Mustafa Kemal Paşa'ya Kuvâ-i Milliye'nin bu olumsuz durumunu bildirerek önüne geçilmesini istedi. İstanbul Hükümeti, yaptığı yardımlardan dolayı hem Anadolu'nun hem de Kuvâ-i Milliye üzerinde nüfuzunu arttırmaya çalışıyordu. Yine de alınan bütün tedbirlere rağmen gittikçe büyüyen Kuvâ-i Milliye'nin ihtiyaçları hiç bitmiyordu ve Kuvâ-i Milliye gayri kanuni yollara başvurmak zorunda kalıyordu.¹⁸

Harbiye Nezareti, 21 Aralık 1919'dan itibaren Batı Anadolu'daki Milli Kuvvetleri nizamiye kıtaları gibi 23., 57. ve 61. Tümen Komutanlıklarına bağlayarak kanunsuz uygulamaların önüne geçmek istedi.¹⁹ Böylece Milli Kuvvetlerle, nizami kıtalar arasında ilişkilerin gelişmesi sağlandı. Bölgede oluşturulan bu birliğe asker alımı da şu şekilde olmuştur; 1310, 1311 ve 1312 doğumlu olanlar orduya, bunun dışındakiler Kuvâ-i Milliye'ye sevk edilecekti.²⁰

Fakat her şey toz pembe değildi ve İtilaf Devletleri 2 Şubat 1920'de bir nota vererek Duyun-ı Umumiye'nin el konulan mallarının bedelini Osmanlı Devleti'nden talep ettiler. Bu da arkasından Duyun-ı Umumiye'ye ait para, hububat ve diğer zahirenin nakil ve satılmasının yasaklanmasını getirdi.²¹ Fakat Kuvâ-i Milliye mensupları bunu dikkate almadı.

İstanbul'un işgali ile Heyeti Temsiliye, Osmanlı Bankası, Duyun-ı Umumiye ve Reji idaresinin hesaplarına el koydu. Böylece Kuvâ-i Milliye'nin ihtiyaçlarının karşılanması hesaplanmıştı. Batı Anadolu'da, Kuvâ-i Milliye'nin yanı sıra zaman zaman hükümete baş

¹⁸ Beyoğlu, "Kuvayı Milliye Hakkında Bazı Yeni Bilgiler", s.42-43.

¹⁹ İlhan Tekeli- Selim İlkin, "*Ege'deki Sivil Direnişten Kurtuluş Savaşına Geçerken Uşak Heyet-i Merkeziye ve İbrahim (Tahtakılıç) Bey*", Ankara: 1989, s.296.

²⁰ Beyoğlu, a.g.m., s.45.

²¹ Beyoğlu, a.g.m., s.46.

kaldıran Zeybekler de görülmekteydi. Düşmanın vatanı işgale başlaması ile bu zeybekler onlara karşı mücadeleye girişmişlerdi. Osmanlı kuvvetlerinin düşmana karşı resmen savunmaya geçememesi, düşmana karşı çarpışan zeybek ve çetelerin askerler tarafından desteklenmesini sağlamıştı. Özellikle bu bölgede iki çete reisi ön plana çıkmıştı. Birisi Çerkes Ethem diğeri de Demirci Mehmet Efe idi. Yörük Ali Efe gibi efelerin de Milli Mücadele’de faydaları görüldü.

Kuvâ-i Milliye’den en faydalı şekilde yararlanmak üzere dört cephe teşkilatı kurularak komutanları tayin edildi. Bu cephe ve komutanlar; Şark-Doğu Cephesi’ne 22 Haziran 1920’de Kazım Karabekir Paşa, Garp-Batı Cephesi’ne 25 Haziran 1920’de Ali Fuat Paşa, Adana-Güney Cephesi’ne 26 Haziran 1920’de Selahattin Paşa, Elcezire-Irak Cephesi’ne 27 Haziran 1920’de Nihat (Anılmış) Paşa atandı. Sevr Antlaşması’nın imzalanmasından hemen sonra Yunan kuvvetlerinin ileri harekate geçmeleri üzerine Ali Fuat Paşa, Gediz Taarruzunu başlattı. Çetelerin yan yana giriştikleri bu hareket başarıya ulaşamadı. İşte bu olay artık çeteler döneminin kapanmasını, düzenli orduya geçişin hızlanmasını sağladı. Gediz Taarruzu’nun başarısızlığından sonra Ali Fuat Paşa, görevden alınarak Batı Cephesi ikiye ayrıldı. Bu durum Milli Mücadele tarihinde Kuvâ-i Milliye döneminden düzenli orduya geçişi sağlamıştır.²²

Anadolu’da, düzenli orduya geçmeden önce başlayan ve düzenli orduya geçtikten sonra da devam eden bir çok isyan patlak verdi. Bu isyanların çıkmasında özellikle Milli Mücadele karşıtı kurulan cemiyetlerin payı büyüktür. Örneğin, Kürtlerin isyan etmelerinde, Kürt Teali Cemiyeti ve Binbaşı Noel gibi İngiliz ajanlarının kışkırtmaları etkili olmuştur. Bazen de bazı ailelere gösterilen yakınlık daha fazla olduğu zaman bunu kıskanan yada çekemeyen kesimin isyanları ile karşılaşmıştır. Bu isyanların oluşumuna azınlıkların faaliyetlerini eklemek gerekir.

Türk Milleti, tarih boyunca üç kıtaya, büyük devletler kurarak hükmetmiş, çağ açmış çağ kapatmış, sınırları içinde dili, dini, ırkı farklı ulusların bir arada kardeşçe yaşamalarını sağlamıştır. Özellikle buldukları coğrafi konumları güçlü oldukları dönemlerde bu devletlere stratejik ve siyasi pek çok fayda sağladığı gibi zayıf düştüklerinde de daima iç ve dış düşmanların zararlı faaliyetlerine maruz kalmalarına sebep olmuştur.

²² Tuncer Baykaba, “*Milli Mücadele (1918-1923)*”, 1.Basım, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ağustos 1985, s.88.

Osmanlı İmparatorluğu da, I. Dünya Savaşı'ndan yenik çıktıktan sonra bu sorunlarla uğraşmak zorunda kaldı. Fakat sorunları olayların olduğu zamanlardan daha öncesinde aramak gerekir. İşte konumuzu teşkil eden “T.B.M.M.’nin tutanaklarında İç İsyanlar”ı anlamak için öncelikle Osmanlı İmparatorluğu’nda yaşayan milletlerin kendi içlerinde ve birbirleri ile olan ilişkilerinde yaşadıkları sorunlara bakmamız gerekir.

Bilindiği gibi, kuruluşundan kısa bir süre sonra pek çok etnik grubu içinde barındıran Osmanlı İmparatorluğu, bu farklı yapıdaki grupları mensup oldukları dinlere ve mezheplere göre ayırarak kendine özgü bir sistem kurdu. Bu sistemin adı “millet sistemi” idi. Bu sisteme göre, Osmanlı toplumunun dini cemaatlere ayrılması ve bunun dışındaki cemaatlerin yok sayılması esaslı millet sisteminin temelini teşkil ediyordu.²³ Osmanlı toplumunda Müslümanlar en önemli yer teşkil etmekteydi. 18. yüzyıla kadar başarıyla uygulanan bu sistem, imparatorluğun zayıflaması ile 1789 Fransız İhtilali’nden sonra ortaya çıkan milliyetçilik fikirlerinin de etkisiyle çökmeye başladı. Millet sisteminin din esasları üzerine kurulması imparatorluğun zayıf anında bu topraklarında gözü olan devletlerin dindaşları olan bu grupların çıkarlarını korumak bahanesiyle sık sık Osmanlı İmparatorluğu’nun içişlerine karışma fırsatı verdi.

Avrupa devletlerinin gözü sadece kendi dindaşları üzerinde değildi aynı zamanda Arap coğrafyası da onların ilgisini çekmekteydi. Bu bölgede çeşitli imar, eğitim ve misyonerlik faaliyetine girişerek bölgede nüfuzlarını arttırdılar.

Osmanlı İmparatorluğu’ndaki isyanları ile ön plana çıkan önemli unsurlardan biride Araplardır. I. Dünya Savaşı’na kadar aykırı faaliyetler içinde olmasalar da, bölgede misyonerlik faaliyetlerin başlaması ile Araplarda bağımsızlık fikri ağır basmıştır.

Arap dünyasındaki misyonerlerin en faalleri Fransız Cizvitleri ile Suriye de okul ve yurtlar açan Amerikan Protestan misyonuydu.²⁴ Bütün bu çabalar 20. yüzyılda öneminin daha da anlaşılacağı petrolün bu bölgede keşfedilmesi ile bu coğrafya üzerindeki rekabetin yarışı iyice hızlanmıştır.

Arap hareketi siyasi ve dini ifadesini, Muhammed İbn Abdülvehhab’ın yaşamı ve öğretilerinden kaynaklanan Vahhabilik’ten aldı.²⁵ 1774’te Abdülvehhab’ın Arap

²³ Feroz Ahmad, “*İttihatçılıktan Kemalizme*”, İstanbul: 1986, s.39.

²⁴ Bernard Lewis, “*Tarihî Araplar*”, 2. Basım, İstanbul: Anka Yayınevi, Kasım 2000, s.230.

²⁵ Bessam Tibi, “*Arap Milliyetçiliği*”, İstanbul: Yöneliş Yayınları, Mayıs 1998, s.113.

yarımadasının yöneticilerinden olan Suud ailesinden evlilik yapmasıyla²⁶ bu fikir daha da güçlenerek XIX ve XX. başlarında Osmanlı İmparatorluğu'nu bu coğrafyada uzun süre uğraştırdı.

Arap bölgesinde gerekli ıslahatların bir türlü yapılamaması bölgede misyonerlik faaliyetini üstlenen grupların işine gelmekteydi. Özellikle 1908'de Kanuni Esasi'nin bir takım değişikliklerle "kimseye önceden haber vermeden teşkilatlanma ve toplanma hakkı" vermesi kısa sürede Osmanlı İmparatorluğu'nda alakalı alakasız pek çok milliyetçi unsurun temayülleri olan cemiyetler kurulmasını sağladı. II.Meşrutiyet öncesi kurulan cemiyetlerin tamamı gizli olarak faaliyet göstermişlerdi. II. Meşrutiyet dönemi içerisinde kurulan cemiyetlerin program ve hedefleri ise açıktı. Yine de gizli olanlar mevcuttu.²⁷

II. Meşrutiyet döneminde Arapların en önemli faaliyetleri 1913'te Paris'te düzenledikleri Arap Kongresi'dir. Bu kongrede Arap bölgesinde yapılacak ıslahatlar, Osmanlı İmparatorluğu'nda ademi merkeziyetçiliğin uygulanması, neye mal olursa olsum Arapların bağımsızlığının sağlanması gibi kararlar alındı. İttihat ve Terakki Partisi de bu kongreyi engelleyemediği için gönderdiği Dahiliye Nazırı ile Arap heyet başkanı arasında uzlaşma yapılmasını sağladı.²⁸ Her şeye rağmen dış kuvvetlerin de tesiri ile Araplar I. Dünya Savaşı sonuna kadar bağımsızlık için mücadele vermiştir. Bu belki de bütün Arapları kapsamıyordu ama onları idare eden kişiler tarafından halk sonu belli olmayan bir olaya sürüklenmişti.

Osmanlı idaresinden çıkan Araplar, özgür kalacaklarını zannederken kendilerini İngiliz ve Fransız mandası altında buldular. Böylece bir müddet daha bağımsızlıklarına kavuşamamış olan Araplar, bu kez de mandası altında oldukları devlete karşı mücadeleye devam etmişlerdir.

Osmanlı idaresinde her zaman padişah ve halifeye bağlı kalan Çerkesler, Milli Mücadele sırasında ikiye ayrılmışlardır. Bir kısmı halife taraftarlığı adı altında Milli Mücadeleye karşı isyanlarda bulunurken diğer kısmı da Milli Mücadele için savaş vermiştir. 1860'larda Kafkaslar'dan Rus işgali altından kaçıp imparatorluğa sığınan Çerkesler, II. Meşrutiyet sonrası kurdukları cemiyetlerle Çerkeslerin bir millet oldukları ve Türkçülük adı altında Türkleştirme politikasıyla ezildiklerini iddia etmeye başladılar. Bağımsızlık ya da muhtariyet istemeye başlayan Çerkesler, İngilizlerin ve Yunanlıların himayesi altında bir

²⁶ Tibi, a.g.e., s.114.

²⁷ Zekeriya Kurşun, "Yol Ayrımında Türk –Arap İlişkileri", İstanbul: İrfan Yayınevi, 1992,s.79/82.

²⁸ Kurşun, a.g.e., s.138-140.

Çerkes ulusçuluğu oluşturma oyununa gelmemişlerdir. Her ne kadar Şarki Karib Çerkesleri Temini Hukuk Cemiyeti, İzmir’de işgal altındaki topraklarda Osmanlı hakimiyetini tanımayacaklarını içinde Çerkes Ethem ve Tevfik Beylerin imzalarının bulunduğu 25 kişinin imzaladığı bir tamim yayınlasa da bundan ileriye gidilmemiştir. Milli Mücadele’de ki en önemli komutanlardan bazıları Çerkes olduğu gibi Mücadeleyi sekteye uğratan en önemli asilerde yine Çerkesler’dir.

Osmanlı İmparatorluğu’nu uzun süre uğraştıran diğer bir unsur ise Ermeniler idi. Berlin Antlaşması’nda Doğu Anadolu’da Ermeniler için ıslahat yapılması kararı Ruslar tarafından aldırıldıktan sonra, Adana ve Çukurova bölgesinde de Ermeni milliyetçiliği iyice alevlendi. Avrupalı Devletlerin Doğu Anadolu ve Makedonya’da ıslahat yapılması için İmparatorluğu sıkıştırdığı günlerde Almanya, ülke içinde sempati ile karşılanmaktaydı. Çünkü Osmanlı yönetimi diğer devletler gibi baskı unsuru teşkil etmemekte aksine daha ılımlı bir politika gütmekteydi. Bu dönemde azınlıklar üzerinde İngilizler Protestan cemaatinin, Ruslar Ortodoks tebaanın, Fransızlar da Katoliklerin koruyuculuğunu üstlenmişlerdi.

Azınlık faaliyetlerinde en etkili gruplardan biri Ermeni milleti idi. Ermeniler, ilk olarak Fatih tarafından daha sonra II. Mahmut döneminde bir “millet” olarak tanımlanmakla kalmayıp aynı zamanda “teba-yı sadıka” olarak kabul edilmekteydi. Gerek hayati konularda gerekse iş konularında bir baskıyla karşılaşmayan Ermeniler, hatta devlet kademelerinde de görev almışlardı.²⁹ Devletin bu kadar hoşgörülü politikasına rağmen, bağımsız bir devlet hayalleri peşinde koşan Ermeniler, Avrupa Devletleri’nden de destek görmüştü. Bu durum Anadolu Islahatı projesini gündeme getirdi. Bu projenin uygulanması sırasında Hamidiye Alayları da kuruldu.

1894 Sason olayları ve 1895’teki Bâb-ı Âli olayları sonucunda Anadolu Islahat Projesi hız kazandı ve aynı yılın ortalarında başlayan ıslahat projesi 1900 yılına kadar sürdü. Islahat projesinin müfettişliğini Ahmet Şakir Paşa üstlendi. Ancak bu çalışmalar sırasında da pek çok isyan meydana geldi. Ermeni komitelerinin amacı çıkardıkları isyanlarla Avrupalı devletlerin dikkatlerini çekmek idi. Ermeni Komiteleri’nin en önemlileri olan Hınçak ve Taşnaksutyun Komiteleri bu faaliyetleri ile amaçlarına ulaşmaktaydılar.

I. Dünya Savaşı’na kadar özellikle Ruslar tarafından desteklenen Ermeniler hakkında, bu savaş sırasında alınan ilk yenilgiden sonra, düşmana silahlı yardımlarından

²⁹ Ali Karaca, “*Anadolu Islahatı ve Ahmet Şakir Paşa (1838-1899)*”, İstanbul: Eren Yayıncılık, 1993, s.39.

dolayı ve Alman Genelkurmayı'nın da ısrarlı önerileri sonucu Gayrimüslim ve bazı Müslümanlar için 1915'te "tehcir" yani zorunlu göç kararının alınmasıyla Ermeniler tehcire uğradı. Amaç, ordunun hareket alanının güvenceye alınması ile Müslümanlar ile Ermeniler arasındaki çatışmanın önüne geçmektir.³⁰

Bu sorun I. Dünya Savaşı sonunda işgalci güçler tarafından tekrar gündeme taşındı ve İttihat ve Terakki Partisi üyeleri bu konudan dolayı suçlandı. Bugün hala Avrupa'da destek arayışları içinde olan Ermeniler, olayı soykırım olarak addetmektedirler.

Mütarekeden sonra Ermeniler, Anadolu'da amaçlarını gerçekleştirmek için Rumlarla, Yunanlılarla, İngilizlerle ve diğer işgal güçleri ile işbirliği içerisine girdiler. Halkın kafalarını karıştırarak morallerini bozmaya çalışmışlardır.³¹

Yeni kurulan Rusya'nın I. Dünya Savaşı'ndan çekilmesi ile Kafkasya tekrar egemenlik mücadelelerine sahne oldu. Bu arada savaşta Rusya'nın eline geçen Batum, Kars ve Iğdır Türkler tarafından tekrar ele geçirildi. Kafkasya'daki Türk ilerleyişi karşısında bölge halkı Almanlar'dan yardım istemesine rağmen ve önce Azeriler sonra da 30 Mayıs'ta Ermeniler bağımsızlıklarını ilan ettiler.³² Almanların bölgedeki varlıklarına rağmen 4 Haziran'da Gürcistan, Azerbaycan ve Ermenistan ile Batum'da antlaşma yapılarak aradaki anlaşmazlığa son verildi.³³

Osmanlı İmparatorluğu'nun savaştan yenik çıkması ve bunun yanında Çarlık Rusya'sının devrilip yerine de Sovyetler Birliği'nin kurulması, Ermenilerin gözünü tekrar Doğu Anadolu'ya çevirdi. Neticede, Anadolu'da milli hareketin oluşturulmaya başladığı sırada Ermeniler, tekrar büyük Ermenistan hayallerine kapıldılar. Ermenilerin Doğu Anadolu'da bir Ermeni Devleti kurmak için yaptıkları saldırılardan Türkleri korumak ve bölgenin Türk bölgesi olduğunu ilan etmek üzere Kazım Karabekir Paşa'nın önderlik ettiği ve Mustafa Kemal'in de destek verdiği 23 Temmuz 1919'da Erzurum Kongresi yapıldı.

Ermeniler emellerini gerçekleştirmek için Türk askerleriyle girdiği savaştan yenik ayrıldı. Ankara adına Kazım Karabekir'in ve Ermenilerin adına M.Hatissiyani'nin katıldığı

³⁰ Selami Kılıç, "*Ermeni Sorunu ve Almanya*", 1.Basım, İstanbul: Kaynak Yayınları, Ekim 2003, s.39.

³¹ Hamit Pehlivanlı, "Askeri Polis Teşkilatı İstihbarat Raporlarında Milli Mücadele sırasında Ermeni-Rum Azınlığın Faaliyetleri ve Alınan Tedbirler", *Atatürk Yolu*, 2(8), Ankara: Kasım 1991, s.675.

³² Stefanos Yerasimos, "*Milliyetler ve Sınırlar*", 5.Basım, İstanbul: İletişim Yayınları, 2002, s.305.

³³ Yerasimos, a.g.e., s.306-307.

barış görüşmeleri sonucunda 2 Aralık 1920’de Gümrü Antlaşması imzalandı. Böylece Ermeni sorunu çözülerek doğu sınırı güvenceye alınmış oldu.³⁴

Osmanlı İmparatorluğu’nun karşılaştığı sorunlardan biri de Pontus meselesi idi. Pontus bölgesi; Gümüşhane, Lazistan, Samsun (ya da Canik) sancaklarını kapsayan Trabzon vilayetini içine almaktaydı. Burada yaşayan gayrimüslim kesimin büyük çoğunluğu Ortodoks idi. Rumlar en çok Samsun’da bulunuyorlardı ve nüfusun yüzde 25’ini oluşturuyorlardı.³⁵

XIX. yy.’da yayılan milliyetçilik fikirleri Pontus bölgesinde de etkili olmuştur. Pontus Devletini yeniden canlandırmak için ilk teşebbüs 1904’de Merzifon’daki Amerikan Koleji’nin öğretim üyelerinin Rumları kışkırtmaları ve Pontus Cemiyeti’nin tekrar kurulması ile hayat buldu.³⁶ I.Dünya Savaşı sırasında bu duyguyla düşman tarafına yardımda bulunan halk, diğer taraftan askere alınma konusunda problem oluşturmuştu. Pontus gerilla hareketinin, en önemli şahsiyeti Vasil Usta idi. Silahlı bir çete kurarak bu bölgede isyan etmek istediye de Türk Ordusu’nun baskını sonucu asiler dağılmak zorunda kaldı. Daha sonra gerilla hareketinin lideri olan Vasil Usta, Türklere darbe indirmek için büyük bir baskın yapmasına rağmen Ordu yakınlarında Türk Ordusuna karşı yenildi. Bunun sonucunda hükümet Rumları önce Şebinkarahisar’a sonra da Ermenilerce 1915’te boşaltılan Birk’e yerleştirdi. Bundan sonra da sistemli bir şekilde devam eden sürgün politikası sırasında Rum çetelerle devamlı surette çatışmalar yaşandı. Tehcir 1917 yılının Ağustos ayına kadar sürdü. 1918 yılında tehciire uğrayan Rumlar I. Dünya Savaşı sonunda tekrar köylerine dönme fırsatını yakaladılar.³⁷

Mübadele sonrasında bölgede tekrar yer yer isyanlar vuku buldu. Bunların tetikçisi de Rusya’nın yanı sıra İngiltere ve misyoner okulları ile Amerika oldu. Bu bölgedeki katliamlar, Rumlar tarafından İstanbul’daki Amiral Calthorpe’a kendilerinin mağdur oldukları şeklinde yansıtıldı. Calthorpe’nin isteği doğrultusunda İstanbul Hükümeti, Mustafa Kemal’e müfettişlik görevi vererek olayları soruşturması için bölgeye gönderdi. Mustafa Kemal, Samsun’a çıktıktan sonra burada sorunların Rumlardan kaynaklandığını Samsun Raporu ile İstanbul’a bildirdi. Böylece Mustafa Kemal, Milli Mücadele’yi başlatmış oldu. Pontus olayı, belkide bu açıdan Milli Mücadele’nin ateşleyicisi olmuştur.

³⁴ Selahi R. Sonyel, “*Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*”, C.2, Ankara: TTK Yayınları, 1991, 34.

³⁵ Yerasimos, a.g.e., s.352-353.

³⁶ Kenan Esengin, “*Milli Mücadelede Ayaklanmalar*”, İstanbul: Kamer Yayınları, 1998, s.239.

³⁷ Yerasimos, a.g.e., s.360-365.

Çeşitli nedenlerle Anadolu'nun birçok bölgesinde bazen aynı anda bazen de kısa aralıklarla baş gösteren bu isyanların bastırılması için T.B.M.M.'de aranan çözümler, isyanları kimlerin ne amaçla çıkardıkları ve bu isyanların Milli Mücadeleye vereceği zararların nasıl önlenebileceği gibi arayışlar, T.B.M.M tutanaklarının incelenme amacını oluşturmaktadır. İşte 30 Ekim 1918'de imzalanan Mondros Mütarekesi'nin 7. maddesi yurdun işgalini kolaylaştırmakla kalmıyor, azınlıklarında bağımsız devlet hayalleri peşinde koşmalarını sağlıyordu. Bunu gerçekleştirmek için iç güçlerle dış güçlerin ayarttıkları kişiler ya da gruplar bağımsızlığı için mücadele veren bir milleti arkadan vurmak ve parçalamak amacıyla "iç isyanlar" dediğimiz, Milli Mücadele'nin en zor anında yurdun pek çok bölgesinde ayaklanmaları çıkarttılar. Bütün bu isyanlar Milli Mücadele'ye sekte vursa da Türk Milleti, bütün bu engelleri tek tek aşmasını bilmiştir.

PREVIEW

I. BÖLÜM

1.1. DÜZENLİ ORDUDAN ÖNCEKİ İSYANLAR

1.1.1. ALİ BATI İSYANI (11 Mayıs- 18 Ağustos 1919)

Ali Batı, Midyat'ın güneydeki aşiretlerden birinin reisidir. Mardin, Savur, Cizre, Nusaybin bölgesindeki aşiretlerin de bir kısmını etkisi altına alarak 11 Mayıs günü adamlarıyla birlikte Nusaybin'e gitti. Ali Batı'nın niyeti bir Kürdistan Devleti kurmaktı. Ali Batı Nusaybin'de ayaklandığı zaman bölgede 13. Kolordu'ya bağlı 24. Alay bulunmaktaydı.³⁸

Ali Batı isyan etmeden önceden bu bölgede İngilizlerin, Kürtleri bağımsız Kürdistan için kışkırttıklarını görmekteyiz. Özellikle burada Binbaşı Noel'in faaliyetleri Kürtler üzerinde etkili olmuştur. Ankara Hükümeti, Şırnak ilçesi kaymakamı tarafından Tanzanlı Osman'la Jilhanlı Resul'ü ve kendi adamlarından Şeyh Ali Batı'yı görünüşte ticaret, gerçekte Siirt ve yöresini İngilizlerin idaresine vermek için siyasi hakim yanında girişimlerde bulunmak üzere Musul'a gönderildiğini öğrendiği zaman Ali Batı'nın Şırnak'a dönüşünde tutuklanması için tedbirleri aldı. Fakat Ali Batı, 2 Haziran 1919'da isyan etti.³⁹

Ali Batı: "Hükümet zayıf düştüğünden Padişah bu bölgenin muhafazasını bana emanet etti. Yakında Mardin'de oturarak buraları muhafaza edeceğim" demiş ve Midyat, Nusaybin ve Savur kazaları aşiretleri de yanına alarak bir tür özerklik ilan etmeye kalkmıştır.⁴⁰

Ali Batı kendisi için alınan tedbirlere kaşı dağlara çekildi ve yapılan takipler neticesinde de Nusaybin bölgesinde barınamayacağını anlayarak adamlarıyla Midyat'ın güneyine intikal etmek zorunda kaldı. 4 Haziran 1919 da Mekre ile Midyat'ın güney ve

³⁸ Hıdır Göktaş, "*Kürtler isyan- Tenkil*", C.1, 3. Basım, İstanbul: Alan Yayıncılık, Ekim 1991, s.36.

³⁹ HTBD, 25(74), Ankara: Mart 1976, s.6.

⁴⁰ Hikmet Özdemir, "*Türkiye Cumhuriyeti*", İstanbul: İz Yayıncılık, 1995, s.55-56.

güney batsındaki bölgede yapılan uzun çarpışmalar neticesinde asilere büyük kayıplar verdirildi.⁴¹ Takiple görevli müfrezeler 9/10 haziran gecesi asileri sararak dağıtmış Ali Batı'da yüz kadar adamıyla Dilumar'a kaçmak zorunda bırakmıştı. Ali Batı'yı yakalayamadığı için Alay Kumandanı bir ay ceza almıştır.⁴²

Kolordu, Ali Batı'nın elindeki silahların ve cephanenin Türk Ordusu'nun Musul'da bıraktığı cephane olduğunu ve bunların İngilizler tarafından gizlice verildiğini tahmin etmekteydi. Ali Batı'nın yakınlarından birinin takibat sonunda Musul'a kaçması da bu nedene bağlanıyordu.⁴³

Ali Batı, bundan sonra da köylüleri ve Yezidileri kandırmaya çalıştıysa da başaramadı. 6. Piyade Alay Komutanlığının aldığı tertipler sonucu 18 Ağustos 1919'a kadar yapılan çarpışmalarda Ali Batı'nın ölü olarak ele geçirilmesiyle bu isyan bastırıldı.⁴⁴

Doğu Ergil, Kürt ayaklanmalarını ayrılıkçı ayaklanmaların dışında bazı Kürt gruplarını isyana iten iki sebep üzerinde durmaktadır. Bunlar; Osmanlı yönetiminin Kürt topluluklara büyük serbestlik sağlayan, Kürt gruplarına verdiği unvanlar ile Ankara'nın merkezîyetçiliğine geçişin sancılarıdır.⁴⁵ İşte Ali Batı'nın tutumunu buna örnek verilebiliriz.

1.1.2. ALİ GALİP OLAYI (20 Ağustos- 15 Eylül 1919)

Mustafa Kemal ve Anadolu'nun düşman işgalinden kurtarılması planına karşı Dahiliye Nazırı Adil Bey ile Harbiye Nazırı Süleyman Şefik Paşa'nın verdiği emirle Elazığ Valisi Ali Galip'i:

“...Cereyan eden haberleşmeden ve olaylardan Erzurum'da toplanan malum şahısların Sivas'ta da bir kongre aktedecekleri öğrenilmiştir. Böyle 5-10 kişinin orada toplanmasından bir şey çıkmayacağı hükümetçe bilinmektedir. Fakat bunları Avrupa'ya

⁴¹ Rahmi Apak, “*Türk İstiklal Harbi VI ıncı cilt İç Ayaklanmalar (1919-1921)*”, Ankara: Gnkur. Basımevi, 1964, s.24

⁴² B.O.A., DH.EUM.AYŞ., No:14/27.

⁴³ B.O.A., DH.EUM.AYŞ.,No:23/97.

⁴⁴ Ertuna, a.g.e, s.43; Suat Akgül, “Doğu İsyancıları (1806-1938)”, **Kara Harp Okulu Dergisi**, 1(2), Ankara:1994, s.105.

⁴⁵ Doğu Ergil, “*Millî Mücadele'nin Sosyal Tarihi*”, Ankara: Turhan Kitapevi, 1981, s.247-248.